

Intervju s dr. sc. Nikolom Baketom

Hrvatska ima deset sveučilišta od kojih osam čine javna, a dva privatna, međutim nijedno ne zauzima visoko mjesto na međunarodnim ljestvicama kvalitete sveučilišta kao što su QS World University Rankings i Šangajska rang-ljestvica sveučilišta. Možete li ukratko pojasniti zbog čega je takvo stanje te smatrate li da se kroz takvo rangiranje može uspješno prikazati kvaliteta nekog sveučilišta? Postoje li kvalitete ili mane hrvatskih sveučilišta koje ti kriteriji ne mogu prikazati?

Sve međunarodne ljestvice kvalitete imaju različite kriterije i uz to ih različito vrednuju u ukupnom vrednovanju. Pitanjem lista, tj. njihovim kriterijima sam se nešto detaljnije pozabavio u tekstu za portal Ideje.hr pod naslovom „Hrvatska sveučilišta na svjetskim listama: Ili ih nema, ili su iza 500. mjesta, ponekad i oko 1000. Zašto?“ U slučaju te dvije spomenute liste treba istaknuti da je Šangajska lista poprilično konzervativna i promjene među top rangiranim sveučilištima se rijetko događaju. Razlog leži u snažnome oslanjanju na kriterije kojima se vrednuju nagrade koje su rijetke i ostvaruju ih pojedinci. S druge strane QS se oslanja velikim dijelom na ugled koji se ispituje među stručnjacima i taj dio nosi 40% ukupne ocjene te ugled kod poslodavaca koji nosi 10% ukupne ocjene. Jasno je da velik naglasak na kriterije kojima se vrednuje dobivanje Nobelove nagrade i Fieldsove medalje ili ostvarivanje ugleda kod stručnjaka i poslodavaca predstavljaju zahtjevne kriterije te se za bolji plasman nije moguće oslanjati samo na citiranost kao što se kod nas često spominje. Što se tiče naših sveučilišta, njihovo pojavljivanje i rang ovisi koja je lista u pitanju. Na manje obuhvatne liste (po broju institucija) su ulazili samo Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište u Splitu. Naša su sveučilišta većim dijelom usmjerena na nastavnu komponentu i to može biti jedan od razloga zbog kojih se slabije pozicioniraju na listama. Uostalom, kad se pogledaju i neke od kritika, vidljivo je da sve ove liste imaju neke nedostatke. Nekim se listama zamjera preveliko stavljanje naglasaka na prirodne znanosti u odnosu na društvene, istraživanje u odnosu na nastavu te favoriziranje engleskog govornog područja (Saisana, d’Hombres i Saltelli, 2010) ili presnažno oslanjanje na subjektivne procjene reputacije u slučaju QS liste (Dorbota et al., 2016). Također, snažne su i kritike kojima se ističe neoliberalni karakter lista te dolaze na račun socijalne isključivosti (Amsler i Bolsmann, 2012). Na tragu toga, kad se pogledaju liste vidljivo je i zanemarivanje pitanja nastave. Tako nijedna od lista ne uzima u obzir mišljenja studenata, ne posvećuje se pozornost socijalnoj dimenziji sveučilišta ili pitanju školarina, a u potpunosti je zanemaren odnos sveučilišta i lokalne zajednice.

Postoje li određeni propusti ili skriveni problemi o kojima se ne raspravlja dovoljno, a igraju važnu ulogu u visokom obrazovanju?

Ako govorimo o visokom obrazovanju u Hrvatskoj, zasigurno se može izdvojiti nekoliko stvari koje su permanentno otvorena pitanja te se o njima ciklički raspravlja, a zapravo su od velike važnosti. To su pitanja autonomije sveučilišta, integracije sveučilišta i stručnih studija. Naime, iako je autonomija jasno definirana Ustavom Republike Hrvatske postoji tendencija da se svaki postupak sveučilišta koji se dovede u pitanje, pa čak i ekstremni slučajevi koji uključuju kršenje zakona, mogućnosti provedbe upravnog nadzora i slično, stavljaju pod krinku autonomije. Time se iskorištava jedna pozitivna odredba, a sve kako bi se spriječila diskusija, odgovornost i transparentnost. Nadalje, pitanje integracije (pravne i funkcionalne) je pitanje koje je otvarano i raspravljano više puta, ali neki značajniji pomaci, pogotovo na Sveučilištu u Zagrebu, nisu na-

pravljani. Tako Sveučilište ostaje jedan konglomerat fakulteta u kojem su međusobna suradnja, iskorištavanje zajedničkih resursa i strateški razvoj iznimno zanemareni. Naravno, neintegriranost, tj. pravna osobnost sastavnica se u pojedinim slučajevima, konkretno u recentnim događajima na Filozofskom fakultetu, pokazala kao brana koja je spriječila daljnje institucijsko urušavanje. S druge strane, svaki bi pomak prema integraciji trebao podrazumijevati i kalibriranje checks and balances sustava (međusobne kontrole) između rektorata, većih sastavnica i manjih sastavnica. Konačno, pitanje stručnih studija zapravo je pitanje je li njima uopće mjesto na sveučilištima ili ih treba isključivo prepustiti veleučilištima i visokim školama kako bi se taj dio visokog obrazovanja mogao nesmetano razvijati. Kod preostala dva pitanja treba napomenuti da su se s njima sveučilišta nosila upravo pozivajući se na autonomiju. Naime, dosadašnjim zakonskim rješenjima bila je predviđena i pravna integracija sveučilišta i ukidanje stručnih studija na sveučilištima, ali upravo pozivanjem na autonomiju sveučilišta su uspjela ustavnim tužbama srušiti te odredbe i zadržati status quo.

Strukturalno gledano, koja tijela na hrvatskim sveučilištima imaju najveću moć u donošenju odluka, a time i odgovornost za njihovo (ne)uspješno funkcioniranje? Smatrate li da bi drukčiji strukturni odnosi unaprijedili funkcioniranje sveučilišta i njihovu kvalitetu?

Tu se stvar dosta razlikuje između hrvatskih sveučilišta. Starija sveučilišta (Zagreb, Osijek, Split i Rijeka) pravno su neintegrirana, dok novija sveučilišta, koja se osnivaju nakon 2003. godine, osnovana kao integrirana. Tako kod novijih sveučilišta njihove sastavnice nemaju pravnu osobnost, dekane i svoja fakultetska vijeća. U njihovom slučaju veća je ovlast sveučilišnih tijela (senata, rektora i slično) i odluke se donose centralizirano. Kod neintegriranih sveučilišta postoji pravna osobnost sastavnica i one su uglavnom samostalne u odlučivanju. Međutim, one isto tako ovise o rektoru i tijelima sveučilišta. Tako npr. ovise o raspodjeli novih koeficijenata i na Sveučilištu u Zagrebu rektor raspolaže njima te ima jaku polugu u odnosu na pojedine sastavnice. Slično je i sa sredstvima koja se dodjeljuju za infrastrukturu. Naravno, stvar je i načina vođenja sveučilišta. Odnosno, rektori mogu transparentno voditi svoje sveučilište i uključivati sve predstavnike sastavnica i sveučilišta tijela u ove odluke kroz npr. osnivanje tijela koje će prema pojedinim kriterijima odlučivati o dodjeli koeficijenata za zapošljavanje, ali isto tako mogu i koristiti te resurse kao poluge moći. Kao što sam spomenuo u ranijem odgovoru, bitno je na koji je način uređen sustav međusobne kontrole te način vođenja institucije koji ovisi o pojedincu ili grupi koja trenutno vodi instituciju. Trenutno svjedočimo netransparentnom vođenju našeg najvećeg sveučilišta i to otvara brojna pitanja o njegovom (ne)uspješnom funkcioniranju. Promjene u smjeru transparentnosti, otvaranju procesa upravljanja i temeljenje odluka na jasnim kriterijima bi svakako doprinijele kvaliteti i boljem funkcioniranju.

Smatrate li da kroz pokušaje prilagodbe tržištu rada sveučilišta gube na kvaliteti ili u hrvatskom visokoškolskom obrazovnom sustavu upravo manjak prilagođavanja tržištu rada predstavlja strukturni problem?

Tu je primarno pitanje jesu li se uopće sveučilišta pokušavala prilagoditi tržištu rada te rade li to svojevrijedno. Naime, prvenstveni zahtjevi za tim smjerom dolaze iz razvoja Hrvatskog kvalifikacijskog okvira i od poslodavaca. Prema najavama, to će biti posebno vidljivo u novom prijedlogu Zakona o osiguravanju kvalitete u znanosti i visokom obrazovanju te bi čak i odobravanje novih studijskih programa trebalo proći kroz postupak kojim bi se utvrđivale potrebe tržišta rada za osobama koje završavaju taj program i usklađenost sa standardom kvalifikacija unutar HKO-a. Otpori takvom postupku već su se javili iz Rektorskog zbora, ali smatram da taj otpor nije utemeljen na protivljenju usklađivanju s tržištem rada, nego sveučilišta smatraju da

nema potrebe da Nacionalno vijeće za razvoj ljudskih potencijala treba sudjelovati u odobravanju njihovih programa te se pozivaju na autonomiju sveučilišta.

Smatram da bi sveučilišta svakako trebala pratiti kretanja na globalnoj razini u pogledu razvoja novih znanja, tehnologija, potreba zajednice te prilagođavati svoje programe ili otvarati nove. Međutim, robovanje tržištu rada u pogledu ostvarivanja točno određenih zahtjeva upućenih od strane poslodavaca može potencijalno dovesti do pretvaranja sveučilišta isključivo u tvornicu radne snage. Sveučilište bi trebalo biti prostor razmjene ideja, propitivanja, kreativnosti, učenja. Često sam dojma da poslodavci očekuju da će studenti odmah po izlasku sa sveučilišta znati obavljati sve njima potrebne poslove i pričati nekoliko stranih jezika.

Kakvo je vaše mišljenje o bolonjskoj reformi – je li kvalitetno konceptualizirana i provedena u Europi i Hrvatskoj? Smatrate li da je, što se tiče visokog obrazovanja u Hrvatskoj, donijela više štete ili koristi?

Kroz provedbu bolonjske reforme u Hrvatskoj su često uz nju vezani i neki naši problemi koji su postojali u sustavu visokog obrazovanja, ali možda nisu bili u potpunosti vidljivi. Isto tako, često su postavljani određeni standardi pod izlikom da se to traži bolonjskim procesom, a koji se ne spominju u toj Deklaraciji. Kako je jedan od stručnjaka za visoko obrazovanje s kojim sam radio intervju za svoju doktorsku disertaciju istaknuo: „Kod nas kad je krenula bolonja u nju je bilo utrpáno sve, od igle do lokomotive i sve su to europski zahtjevi da bi se ostvarili neki politički ciljevi koji su tada bili interesantni, a oni bi dobili na težini, važnosti ili pritisku na sustav, ako se stave pod europski plašt.“ Uzmimo banalan primjer, a to je obveza dolaska na nastavu. Često se govorilo da je to zahtjev koji proizlazi iz Bolonjske deklaracije, ali takvo nešto nigdje nije eksplicitno navedeno. To proizlazi iz tumačenja da bi nastavnici trebali ocjenjivati studente na temelju njihovog cjelokupnog angažmana tijekom semestra na predavanjima, seminarima, uspjeha na kolokvijima i slično. Međutim, to je posljedično razotkrilo, posebice na pojedinim fakultetima, nedostatke po pitanju ljudskih i prostornih kapaciteta. Tako onda imate seminare s 50 i više studenata pa opet ne možete procijeniti njihov angažman na nastavi, kolokviji postaju uvjet za izlazak na ispit i zapravo u konačnici studenti moraju dolaziti na nastavu, polagati kolokvije i još izaći na ispit. Olakšano im je eventualno time da su predmeti postali jednosemestralni, a nisu više dvosemestralni. S druge strane, na temelju te uvedene obveze dolazaka fakulteti su imali argument više u traženju novih radnih mjesta, izdvajanja za prostor i hladni pogon. Mišljenja sam da se naš sustav, odnosno institucije i profesori, nisu nastojali prilagoditi i iskoristiti tu promjenu s ciljem poboljšanja uvjeta, nego su nastojali zadovoljiti formalne uvjete, a zadržati dotadašnji način funkcioniranja. Pojedini koraci koji su uslijedili u daljnjem razvoju, poput osnivanja Agencije za znanost i visoko obrazovanje, te provođenje osiguravanja kvalitete i reakreditacije programa su doprinijeli poboljšanju sustava, ali to je stalni proces na kojem treba raditi.

Što se tiče provedbe na europskoj razini, mislim da je tu najznačajniji pomak napravljen po pitanju prepoznatljivosti diploma i mobilnosti. To i jesu bile neke osnovne ideje u samom početku provedbe procesa. Naravno, svaka država ima svoj način provedbe bolonjskog procesa pa se zato često kaže da ima onoliko bolonja koliko i država koje ju provode. To su ti specifični problemi i pitanja, a koja su vidljiva i na našem slučaju. Tako da, koliko god je bilo kritika, mislim da je bolonjska reforma doprinijela da se o problemima našeg sustava počne aktivnije pričati, neke od njih rješavati, uspoređivati naše programe s onima koji se izvode u drugim europskim državama, da se diplome lakše prepoznaju, a studenti odlaze na mobilnost. Probleme moramo sami rješavati te biti svjesni da to neće učiniti nitko drugi za nas.

Iako se progresija uključivanja u visokoškolsko obrazovanje svih sposobnih pojedinaca nameće kao strateški cilj, EUROSTUDENT (2011) istraživanja zabilježila su značajnu podzastupljenost djece u tercijarnom obrazovanju čiji roditelji imaju niži stupanj obrazovanja od četverogodišnjeg srednjoškolskog (primjerice, za 45% studenata barem jedan od roditelja ima visoko obrazovanje, dok samo 3% studenata ima oba roditelja koji imaju završenu osnovnu školu). Postoje li politike za povećanje dostupnosti koje Hrvatska ne primjenjuje, a koje bi potencijalno odgovarale društveno-političkom kontekstu u Hrvatskoj?

Na prevenciji ovakvih pokazatelja svakako bi trebalo raditi tijekom primarnog i sekundarnog obrazovanja jer se tu već stvaraju velike razlike u dostupnosti različitih mogućnosti s obzirom na obiteljsku situaciju, a posljedično i na kasnije odluke i mogućnosti studiranja. Trenutno u Institutu radimo na dva projekta, na jednom se radi istraživanje vezano uz osnovnoškolce i to je projekt za Hrvatsku zakladu za znanost, a u drugome je vezano za srednjoškolce i to je projekt za Agenciju za visoko obrazovanje. U ova dva iznimno obuhvatna istraživanja će i ova problematika biti jasno vidljiva. Teško je ispravljati takve strukturne razlike kad se dođe do posljednje stepenice obrazovanja, jer tu je već napravljen veliki filter. U tom pogledu treba raditi na osiguravanju jednakih uvjeta u osnovnim i srednjim školama, primjerenoj opremljenosti škola, podršci učenicima, informiranju i slično.

Naravno, trebalo bi poraditi i na sustavu stipendiranja za osobe slabijeg socioekonomskog statusa, ali ne tako da im se dodjeljuju simbolične stipendije iz kojih ne mogu pokriti ni osnovne životne potrebe. Time ih se dovodi u situaciju da moraju raditi tijekom studiranja te im onda pati akademski uspjeh. Također, treba raditi dodatno na smještaju studenata kroz povećanje kapaciteta, ali i osiguravanje da smještaj dobiju upravo oni kojima je on neophodan, a ne da svake godine svjedočimo prodajama mjesta u studentskim domovima. Smatram da kreditiranje studenata nije rješenje kojim će se osigurati studentima slabijeg socioekonomskog statusa znatnije poboljšanje položaja, nego će ih se opteretiti financijski i potencijalno staviti u dugotrajno nepovoljan položaj.

Kojim je društvenim skupinama prema Vama najviše ograničen pristup visokoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj? Postoji li prostor za unaprjeđenje obrazovnih politika koje bi pospješile njihov ulazak u visoko obrazovanje?

Tu bih uz obuhvatniju skupinu osoba slabijeg socioekonomskog statusa o kojoj sam nešto rekao u prethodnom odgovoru spomenuo dvije specifičnije, a to su učenici strukovnih škola te studenti roditelji (pogotovo samohrani). Učenicima strukovnih škola pristup je visokoškolskom obrazovanju ograničen zbog načina provedbe državne mature te bi u tom pogledu trebalo raditi na prilagodbi sadržaja koji se polažu, a posebice kad se ti učenici nastoje upisati na visokoškolske programe koji su slijed njihovog srednjoškolskog usmjerenja. Za omogućavanje pristupa studentima roditeljima trebalo bi raditi na fleksibilnosti pohađanja nastave i opterećenja, ali i financijskim potporama za studente te skupine. Fleksibilnost opterećenja se odnosi na broj ECTS-a koji se upisuju u pojedinoj godini studija. Smatram da bi ovoj skupini studenata trebalo omogućiti da upisuju određeni dio od potrebnih 60 ECTS-a i onda njih polažu tijekom te akademske godine, a ne da su opterećeni time hoće li plaćati razlike u broju ECTS-a ili gubiti pravo studiranja. Takva fleksibilnost bi mogla biti primjenjivana i za osobe koje imaju stalan posao uz studij.

Prema podacima OECD-a međunarodni studenti čine oko 17% ukupne studentske populacije zemalja Zapadne Europe kao što su Austrija ili Velika Britanija. U Hrvatskoj, broj stranih studenata prema zadnjim podacima Eurostata ne prelazi 0.5%. Što Hrvatska generalno, a posebno Sveučilište u Zagrebu može napraviti da postane privlačnije za inozemne studente?

Dvije navedene države temelje tu dolaznost studenata na nekim zajedničkim odrednicama. U Austriji postoji velik broj programa na engleskom jeziku, a u Velikoj Britaniji su, naravno, svi programi dostupni na tom jeziku. Zatim, austrijska sveučilišta su prepoznata kao kvalitetna i imaju niske školarine. Britanska su također kvalitetna, a visoke školarine, nadomještaju tradicijom i izgrađenim ugledom. Usto, treba istaknuti i da austrijska upravo zbog niskih školarina privlače velik broj studenata iz Njemačke, prema podacima koje sam pogledao 2010./2011. su studenti iz Njemačke činili 38% stranih studenata u Austriji.

Kod nas prvenstveno nedostaju programi na stranom jeziku. Koliko mi je poznato, trenutno na Sveučilištu u Zagrebu postoje dva studija na engleskom jeziku koja omogućavaju završetak pred-diplomskog i diplomskog studija. To su integrirani studiji Veterinarske medicine i Medicine. Usto, postoje još dva studija koja omogućavaju završavanje preddiplomskog studija na engleskom jeziku te su to studiji Inženjerstva i Poslovne ekonomije. Uspostava studija na stranom jeziku je osnova. Osim toga, postoje i pojedini predmeti na različitim fakultetima, ali oni ovise o entuzijazmu nastavnika i rijetki su poticaji za njihovu uspostavu i održavanje. Ti su predmeti uglavnom namijenjeni studentima koji dolaze na razmjenu putem Erasmus+ programa i domaćima koji imaju želju slušati predmet na stranom jeziku.

Osim uspostave programa na engleskom jeziku, svakako bi dodatna prednost bili i veći smještajni kapaciteti. Naime, postojeći su nedovoljni i za broj domaćih studenata, a svakako ne bi mogli adekvatno prihvatiti i veći broj dolaznih studenata.

Danas se često piše o tome da na Sveučilištu u Zagrebu postoji sprega politike i obrazovanja. Radi li se o novitetu ili o fenomenu koji je prisutan kroz povijest sveučilišta?

Povezanost Sveučilišta u Zagrebu i politike neizbježna je zato što je ta institucija alma mater većini političara. Pitanje je, naravno, na koji način će se te veze koristiti i zloupotrebjavati. Nisam siguran je li do sad postojalo ovakvo gledanje kroz prste vodećim ljudima Sveučilišta od strane onih koji bi trebali provoditi zakone. Zasiurno bi netko stariji tko je dugo vremena sudjelovao u akademskom životu Sveučilišta mogao to bolje procijeniti. Ono što mogu reći jest da se ovakav način funkcioniranja po pitanju transparentnosti, odnosa prema studentima, pojedinim sastavnicama, dovođenja policije na Sveučilište, tužbi pojedinih studenata i novinara, ne bi trebao nikad više ponoviti. Smatram i da akademska zajednica ima načine riješiti to unutar sebe, ali i da bi oni koji su odgovorni za provedbu zakona moraju prestati biti benevolentni na ovakva događanja.

Koja sastavnica Zagrebačkog sveučilišta ima najuspješniji model funkcioniranja te može poslužiti kao primjer ostalima? Kako biste, unutar tog okvira, ocijenili funkcioniranje fakulteta društveno-humanističkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, posebice Filozofskog fakulteta i Fakulteta političkih znanosti?

Smatram da se modeli sastavnica, tj. njihova primjenjivost razlikuju i s obzirom na to iz kojeg područja one dolaze. Tako će neke ostvarivati bolje veze sa specifičnom industrijom ili poslovnim sektorom, a za druge to nije prioritet pa im tako ni taj model funkcioniranja neće biti prikladan. Što se tiče fakulteta iz društvenohumanističkog područja tu bi trebalo istaknuti da

se na Sveučilištu u Zagrebu ne radi na razvoju aspekta treće misije sveučilišta koji se odnosi na suradnju sa zajednicom, aktivno djelovanje u društvu i unaprjeđenje društvenih djelatnosti. Naravno, postoje i pozitivni primjeri, a većina njih je vezana uz angažman studenata i njihovih udruga. Otvaranjem prema zajednici je moguće širiti spoznaje i vještine širem krugu ljudi, osiguravati cjeloživotno obrazovanje građanima i unaprjeđivati vlastito okruženje. Time bi se svakako pokazalo da društvo ima iznimne koristi od društveno-humanističkih znanosti, a što je često bio dio prigovora ovim institucijama.

Razgovaralo: uredništvo Diskrepancije